

УДК 330.837

А. Маслов, канд. екон. наук, доц.

ТЕОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ТЕОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто ідейні витoki та теоретичний зміст теорії інформаційного суспільства як методологічної основи теорії інформаційної економіки. Висвітлено логіку суспільних та економічних трансформацій під впливом сучасної інформаційно-технологічної революції.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, теорія постіндустріального суспільства, теорія інформаційного суспільства, інформаційна економіка, теорія інформаційної економіки, нова економічна парадигма.

Rассмотрены идейные истоки и содержание теории информационного общества как методологической основы теории информационной экономики. Освещено логику общественных и экономических трансформаций под влиянием информационно-технологической революции.

Ключевые слова: постиндустриальное общество, информационное общество, теория постиндустриального общества, теория информационного общества, информационная экономика, теория информационной экономики, новая экономическая парадигма.

This article presents the ideological sources and theoretical contents of the information society theory as a methodological basis of the information economy theory. The logic of social and economic transformations under the influence of the modern information-technological revolution is explained.

Keywords: postindustrial society, information society, theory postindustrial society, theory information society, information economy, theory information economy, new economy paradigm.

Нові історико-економічні умови господарювання в межах сучасної, третьої науково-технічної революції і трансформації її під впливом сучасної інформаційної революції кінця 1970–80-х рр., згідно з М. Кастельсом [7], в інформаційно-технологічну революцію, обумовили неймовірне зростання значення нематеріальних факторів виробництва, зокрема, інформації та інформаційно-знанцевих ресурсів.

Сучасний стан економічної теорії на рубежі XX – XXI ст. характеризується загальним визнанням значних проблем у цій галузі і перш за все у її панівному неокласичному напрямі. Світова економічна думка вже впродовж декількох десятиліть заявляє про назрілу потребу розробки нової економічної парадигми, створення нової методології осягнення суті сучасних змін в економічних процесах.

На роль нової парадигми поряд з інституційно-еволюційним напрямом претендує також, і не безпідставно, інформаційна парадигма, яка в аналізі економічних процесів і явищ на перше місце поставила інформаційний фактор.

Становлення теорії інформаційної економіки як інформаційної парадигми почалося ще з 1960-х рр. і набуло подальшого свого розвитку в 1970–90-х рр., зокрема, починаючи з досліджень Ф. Махлупа [29] (1962 р.), М. Пората [33] (1977 р.) та появи численних наукових публікацій з цієї проблематики визнаних зарубіжних та вітчизняних економістів та соціологів Т. Стоунера [18], Е. Тоффлера [20; 21], Д. Белла [2–4], М. Кастельса [7], Дж. Стігліца [18], А. Чухно [25], Л. Мельника [12], В. Мунтяна [13], Л. Федулової та ін. В згаданих роботах тією чи іншою мірою і на різних теоретико-методологічних засадах аналізуються різноманітні аспекти формування та функціонування постіндустріального, інформаційного суспільства та економіки.

Але все ще недостатньо дослідженими є теоретико-концептуальні та методологічні засади аналізу еволюції теорії інформаційної економіки в сучасних умовах становлення постіндустріального інформаційного суспільства. Тому, дослідження процесів становлення теорії інформаційної економіки та її генетичного зв'язку з теорією інформаційного суспільства за умов посилення глобалізаційних процесів та інформаційної невизначеності, дає можливість адекватно відповідати на нагальні проблеми сучасної економічної теорії та господарської практики.

У статті поставлено мету показати, що теорія інформаційного суспільства є методологічною основою теорії інформаційної економіки, що ці теорії дуже тісно пов'язані одна з одною, а теорія інформаційної економіки є складовою теорії інформаційного суспільства.

Поява теорії інформаційної економіки є безпосереднім результатом суспільного розвитку на його постіндустріальній стадії і переростання в інформаційне суспільство з відповідною інформаційною економікою. Теорія інформаційного суспільства як основа для теорії інформаційної економіки, на нашу думку, не дивлячись на значну спорідненість з теорією постіндустріального суспільства, все таки є її закономірним і логічним продовженням на сучасному етапі суспільної еволюції.

Необхідно зазначити, що методологічною основою дослідження теорії і практики інформаційного суспільства та інформаційної економіки, або/та постіндустріальної економіки як сервісно-інформаційної економіки в цілому, є трьохсекторна модель народного господарства англійського економіста Коліна Кларка, викладена в його працях "Економіка у 1960 році" [27] (1942 р.) та "Умови економічного прогресу" [26] (1950 р.) а також у праці французького суспільствознавця Жана Фурастьє "Велика надія XX століття" [28] (1949 р.).

Саме К. Кларк створив концепцію трьохсекторної структури народного господарства, згідно якої "природний" економічний розвиток проходить стадії, що ґрунтуються на певному співвідношенні сільського господарства (первинний сектор), обробна промисловість, або індустрія (вторинний сектор) та сфери послуг (третинний сектор). Модель К. Кларка стала методологічною основою для побудови ряду наступних теорій постіндустріального та інформаційного суспільства.

У працях К. Кларка і Ж. Фурастьє наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. були сформульовані найважливіші методологічні принципи теорії постіндустріального суспільства – поділ всього суспільного виробництва на три сектори: первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість), третинний (сфера послуг), та положення про майбутнє зростання частки третинного сектора у порівнянні з первинним та вторинним секторами як за сукупною робочою силою розвинутих країн, так і за структурою ВНП. Також у працях К. Кларка і Ж. Фурастьє, сформувалась ще одна фундаментальна методологічна складова теорії постіндустріального та інформаційного суспільства – принцип домінування технологічних аспектів організації суспільного виробни-

цтва над оцінку класової структури, який поширено не тільки на історичну періодизацію, але й на конкретний аналіз економічного розвитку сучасних суспільств. Ці положення свідчать про відносну завершеність побудови системи методологічних передумов теорії постіндустріального та інформаційного суспільств та, відповідно, інформаційної економіки та теорії інформаційної економіки.

Трансформаційні процеси, що охопили всі сторони суспільства у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.. у зв'язку з третьою НТР, що переросла в інформаційно-технологічну революцію, пов'язані з формуванням у найбільш розвинутих країнах постіндустріального суспільства. Цей процес знайшов відображення в теоріях постіндустріального суспільства Д. Белла, А. Турена та ін. На початку 1970-х рр. Д. Белл поглиблює структурування третинного сектору, виділяючи в межах третинного сектору суто третинний – транспорт та комунальне господарство, четвертинний (quaternary) – торгівля, фінанси, страхування і нерухомість, і п'ятеринний (quinary) – охорона здоров'я, освіта, наукові дослідження, державне управління, відпочинок [2, С. 158]. Але про інформацію і знання Д. Белл мову не веде тому, що на той час ще не розпочалася сучасна інформаційна революція, і ще не склався інформаційний сектор економіки, як самостійний четвертинний сектор за межами третинного сектору.

Переростання постіндустріального суспільства у інформаційне під впливом інформаційно-технологічної революції, зміна галузевої структури виробництва та структури зайнятості, що, у свою чергу, обумовлює зміну соціальної структури всього суспільства, потребує відповідного теоретичного і методологічного обґрунтування, що і знайшло своє місце у ряді концепцій і теорій. Майже одночасно з теорією постіндустріального суспільства виникла і формується теорія інформаційного суспільства, в межах якої наукове знання і технологічний прогрес підкреслюються ще більш явно.

Основи теорії інформаційного суспільства закладені в роботах З. Бжезинського, Д. Белла [3, С. 330–342], Е. Тоффлера [20; 21] та ін. При всій різноманітності існуючих теорій інформаційного суспільства, існує декілька підходів до їх класифікації. Так, Ф. Вебстер у своїй ґрунтовній, але дуже суперечливій праці "Теорії інформаційного суспільства" [22] (1995 р.) виділяє п'ять типів теорій інформаційного суспільства – технологічні, економічні, пов'язані зі сферою зайнятості, просторові або географічні, культурні, де в основу кожного типу теорії інформаційного суспільства покладено певний, відповідний їй, і як видно з назви типів, однойменні критерії, які досить тісно пов'язані з межами визначення новизни.

Американський економіст В. Мартін наводить п'ять критеріїв інформаційного суспільства [30, Р. 10], дуже схожих на типологізації теорій інформаційного суспільства Ф. Вебстера: 1) економічний, де інформаційний сектор розглядається, по-перше, як рух до інформаційного суспільства, а по-друге, як складова частина сучасного економічного життя; 2) технологічний, що показує, наскільки технології проникають в усі сфери діяльності індивідів; 3) соціальний, де акцент робиться на зміні соціальної поведінки індивідів під впливом інформаційних технологій; 4) політичний, де формується свого роду глобальний форум, у якому рядові громадяни можуть безпосередньо брати участь в управлінні; 5) культурний, що показує взаємодію і взаємопроникнення культур у глобальному масштабі. Інформаційне суспільство В. Мартін визначає як "...суспільство, у якому якість життя так само, як і можливості соціальних змін і економічного розвитку, усе більшою мірою залежать від інформації та її використання" [30, Р. 3].

Український дослідник О. Маруховський [9, С. 112–114] виділяє три групи дослідників сучасного суспільства – еволюційні постіндустріалісти, революційні інформаціоналісти та помірковані постіндустріалісти-інформаціоналісти, серед яких, на нашу думку, лише представників другої групи можна віднести до теорій інформаційного суспільства. Однак, О. Маруховський жодним чином не вказує, кого саме він відносить до кожного із вказаних напрямів.

Ширше до цього питання ставляться російські дослідники Г. Осипов та С. Степашин [14], які серед теорій сучасного і майбутнього суспільств поряд з теоріями постіндустріального суспільства (Д. Белл, А. Турен) та теоріями інформаційного суспільства (Е. Тоффлер, Й. Масуда), окремими групами виділяють теорії суспільства постмодерну (К. Кумар, Ф. Джеймсон, Ж.-Ф. Ліотар, З. Бауман), теорії суспільства ризику (У. Бек і Е. Гідденс), теорії мережевого суспільства (М. Кастельс), теорії суспільства знання (Н. Штер). В основу своєї типологізації цих теорій кладеться критерій зростаючої ролі інформації і знань.

Генезу теорії інформаційної економіки як інформаційної парадигми можна спостерігати з другої половини ХХ ст., починаючи з теоретичних положень досліджень представників економічного напрямку в теорії інформаційного суспільства, насамперед Ф. Махлупа [29] та М. Пората [33]. Значний інтерес також представляють ідеї і представників інших напрямів: в технологічному (чи мережевому) – Е. Тоффлера; в теоріях, що пов'язані зі сферою зайнятості – Й. Масуди і Д. Белла; в просторових або географічних теоріях – М. Кастельса; в культурологічних теоріях – Ж.-Ф. Ліотара.

Саме Ф. Махлуп – у США, та Т. Умесао – в Японії, що стали широко відомі завдяки своїм дослідженням динаміки розвитку наукоємних виробництв, на початку 1960-х рр. незалежно один від одного запровадили у науковий обіг поняття "інформаційне суспільство". Ф. Махлуп дослідив роль індустрії знань у формуванні людського капіталу і прискоренні соціально-економічного розвитку суспільства. В працях "Виробництво і розподіл знань в США" (1962 р.) [29] (російський переклад 1966 р.) [11], і "Економіка інформації і людського капіталу" Ф. Махлуп показав, що вже у 1960–70-х рр. виробництво і розподіл інформації стали провідною галуззю національного господарства розвинутих країн, яка визначала перспективи розвитку економіки.

В 1970–80-х рр. найбільший внесок у розвиток цієї теорії здійснили американський економіст М. Порат, праці якого про інформаційну економіку з'явилися у 1977 – 1978 рр. [32; 33], японський економіст Й. Масуда [10; 32], американський економіст Е. Тоффлер у праці "Третя хвиля" [21], британський економіст Т. Стоуньєр, праця якого "Інформаційне багатство: профіль постіндустріальної економіки" [19] вийшла друком у Лондоні [37] (1983 р.), і ряд інших, праці яких вийшли друком пізніше. Особливо необхідно відзначити вплив японських вчених у дослідженні інформаційного суспільства: це і згадувані вже Т. Умесао, Й. Масуда, а також пізні роботи Т. Сакаї, де теорія інформаційного суспільства розглядається ним як складова постіндустріальної концепції [15, С. 337–371]. Деякі автори безпосередньо використовують терміни "постіндустріальне суспільство" та "інформаційне суспільство" як синоніми.

Найвідоміша теорія інформаційного суспільства серед представників технологічного підходу належить Елвіну Тоффлеру, який виклав її у виданій в 1980 р. у книзі "Третя хвиля" [21]. Е. Тоффлер виділяє в процесі суспільної еволюції три етапи або "хвилі". "Перша хвиля" була пов'язана з аграрною революцією і продовжу-

валась до другої половини XVIII ст. Рушійною силою "другої хвилі" стала індустріалізація, що продовжувалась до середини XX ст. З цього часу починає набирати силу "третьа хвиля", що кладе початок новому суспільству, яке Е. Тоффлер називає "суперіндустріальним" або "інформаційним". Основою "третьої хвилі", на думку Е. Тоффлера, є перехід до відновлювальних джерел енергії і розвиток високих технологій, пов'язаний з проривом в науці, коли руйнуються коди індустріального суспільства, і зокрема, на зміну стандартизованому виробництву індустріального суспільства в високотехнологічних галузях приходить виробництво, що частково чи повністю працює на замовлення.

Важливою складовою "третьої хвилі" є також диверсифікація інформаційних каналів. Засоби масової інформації стають все менш масовими: їх кількість зростає, а зміст інформації, що постачається стає все різноманітнішим і орієнтованим на певну аудиторію. Поряд з цим, сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) дають можливість користувачеві обирати потрібний канал інформації, зокрема засобами Інтернет – Інтернет-TV, Інтернет-радіо, різноманітні інформаційні та розважальні веб-сайти тощо. Зміст інформації стає менше систематизованим і класифікованим, не містить готових рецептів до дії і усталених істин, не нав'язує готової моделі реальності, а вимагає від споживача створення власної. Також зростає і обсяг інформації, оскільки чим складнішою і різноманітнішою є цивілізація, тим більше інформації повинно проходити між її частинами.

Теорія суперіндустріального (інформаційного) суспільства Е. Тоффлера перегукується з багатьма іншими теоріями нового суспільства, зокрема з концепцією постіндустріального суспільства Д. Белла, інформаційного суспільства Й. Масуди, теорії сучасного суспільства Ф. Ферраротті, суспільства постмодерну Ж.-Ф. Лютара, суспільства пізнього модерну Е. Гідденса та ін.

Так, практично одночасно з Е. Тоффлером свою теорію інформаційного суспільства, у межах підходу, пов'язаного зі сферою зайнятості, запропонував японський економіст Йонеджі Масуда у книзі "Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство" [32] (1981 р.). На думку Масуди, термін "інформаційне суспільство" значно краще, ніж "постіндустріальне суспільство", підходить для характеристики суспільних змін, що відбуваються, і в основі яких лежить перехід від виробництва матеріальних цінностей до виробництва інформаційних цінностей.

Якщо головною метою індустріальних технологій було розширення фізичних можливостей людини і полегшення фізичної праці, то головною метою інформаційних технологій є розширення його інтелектуальних здібностей і полегшення інтелектуальної праці. Інформація і знання та способи їх обробки стають вирішальним фактором розвитку суспільства. Саме Й. Масуда визначає інформаційне суспільство як таке суспільство, у якому точкою опори є інформаційні цінності більшою мірою, ніж матеріальні цінності, і економіка якого оцінює капітал, втілений у знаннях (knowledge capital), вище, ніж капітал у матеріальній формі (material capital) [31, Р. 623].

Індустріальна революція, що почалась з винайдення парового двигуна, привела до створення масового виробництва і швидкого розвитку засобів транспорту. Так само інформаційна революція, початок якій поклато створення комп'ютера, зробить можливим масове виробництво систематизованої інформації, технології і знання. Суспільні зміни Масуда виводить із трансформаций в інформаційно-когнітивній сфері, що стали можливими завдяки появі комп'ютерів. Головними із них він вважає повну об'єктивізацію інформації, виробництво

складного когнітивного знання і формування органічних інформаційних мереж.

Необхідно зазначити, що повна об'єктивізація інформації стала можливою за допомогою комп'ютерних технологій, і стала третім етапом цього процесу після винайдення писемності і книгодрукування, повністю відокремила процес створення інформації від людини, зробивши можливим виробництво оригінальної інформації машиною.

Й. Масуда розглядає інформаційне суспільство як "високоорганізмичне", в якому різноманітні функціональні системи пов'язані і інтегровані за допомогою інформаційних мереж, що дає йому можливість швидше і адекватно реагувати на зміни навколишнього середовища, використовуючи когнітивну інформацію. Інформаційна революція, на думку Масуди, привела не просто до прискореного розвитку індустріального суспільства, а до того, що породжена нею хвиля суспільних змін виявилась настільки потужною, що дозволяє прогнозувати в найближчому майбутньому перехід до принципово нового типу суспільства – інформаційного, та нового типу економіки – інформаційної. Перехід від матеріальних цінностей до цінності часу обумовлений, на думку Масуди, зростанням інформаційної продуктивності. Завдяки комп'ютерним технологіям значно зростає виробництво прогностичної і орієнтованої на дію інформації. В цих умовах значно зростає ефективність цілеспрямованої дії, важливим показником якої є час.

Ідеї теорії інформаційного суспільства у межах підходу, пов'язаного зі сферою зайнятості, з часом розвинули інші автори. І хоча праця Д. Белла "Прийдешне постіндустріальне суспільство" (1973 р.) [2] вийшла значно пізніше, ніж праця Ф. Махлупа, проте інформація і знання, як було зазначено вище, ще не знайшли відображення у його визначенні постіндустріального суспільства. Але, наприкінці 1980-х рр. аналіз соціальних економічних зрушень в США і інших країнах дозволив Д. Беллу дати розгорнутішу характеристику постіндустріального суспільства, що формувалося, як суспільства послуг. Він відмітив появу нових, радикальних змін у традиційних галузях виробництва і професіях, зростання ролі жінки в суспільстві і в провідних сферах його діяльності, пов'язаних з отриманням і переробкою інформації, модифікацію фундаментальних теоретичних знань і зростання їх значення в інноваційному процесі. Аналіз особливої ролі систем комунікацій в постіндустріальному суспільстві дозволив Д. Беллу зробити висновок про те, що сучасні ринки – це комунікаційні мережі, що забезпечують бурхливе зростання кількості активних ринкових суб'єктів (за рахунок малого бізнесу), а також швидкості і частоти ділових контактів [4].

Розглядаючи виникнення і розвиток теорії інформаційного суспільства, не можна не звернути увагу на дві обставини. По-перше, ця теорія набула найбільшого визнання в 1970–80-і рр., коли швидко поширювались технологічні досягнення, і значних успіхів досягали країни, які не лише виробляли, а й оволодівали новою інформацією і знаннями. Зміцнювалася позиція, що знання здатні забезпечувати створення і самозростання вартості, а так як інформація, за словами П. Друкера, є не що інше, як швидке заміщення праці знаннями, то "інформаційне суспільство" виявилось для багатьох адекватним позначенням нового ладу, що формувався. Ідея інформаційного суспільства перетворювалася у такому контексті в інструмент обґрунтування можливості прискореного "навздогінного" розвитку на основі заміщення творчих можливостей особи зростаючим потоком інформації.

По-друге, в жодному іншому напрямку сучасної фу-турології не помітно такого сильного впливу японських дослідників: запроваджений Т. Умесао термін "інформаційне суспільство" набув всесвітнього визнання після виходу в світ знаменитої книги Й. Масуди [32] "Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство" (1981 р.), і по-новому зазвучав у працях Т. Сакаї [36].

І навпаки, більшість європейських і американських дослідників, починаючи з другої половини 1980-х рр., почали акцентувати увагу на ролі і значенні не стільки інформації, скільки знань, що призвело до створення цілого спектру нових визначень сучасного суспільства, серед яких "knowledge society" (суспільство знання), "knowledgeable society" (розумне суспільство) тощо. Дещо пізніше ці погляди почали поділяти й українські дослідники [1, С. 71–76; 5; 6; 23], надаючи перевагу знансьвим аспектам розвитку суспільства перед інформаційними, вважаючи знання поняттям вищого рівня у порівнянні з інформацією.

Отже, інформація і знання як основа сучасної постіндустріальної економіки увійшли в науковий обіг пізніше, ніж попередні поняття в межах сервісної економіки. Тут є певна послідовність і логіка, і це можна пояснити. Розвиток сфери послуг і подальше вдосконалення традиційних виробництв у вторинному секторі – промисловості та будівництві, обумовлює значний прогрес в науці, освіті, культурі, а їхні досягнення, у свою чергу, реалізуються у піднесенні інформації та знань, перетворенні їх на основний ресурс суспільно-економічного розвитку.

Виробництво і споживання інформації та знань як основного ресурсу інформаційного суспільства порівняно з матеріальними благами характеризується певними принциповими особливостями. Вони в процесі споживання не знищуються, не зникають як матеріальні блага, хоча можуть морально застаріти і вийти зі сфери споживання. Якщо матеріальні блага завжди рідкісні, обмежені, тому і споживання їх можливе обмеженою кількістю господарюючих суб'єктів. Продукти ж інформації, знань, по суті, можуть використовуватися необмеженим числом господарюючих суб'єктів. Це відкриває небачені раніше можливості зростання суспільного виробництва та підвищення його ефективності.

Друга специфічна риса споживання інформації полягає у тому, що на відміну від споживання матеріалів або енергії, які призводять до збільшення ентропії у Всесвіті, використання інформації, навпаки, збільшує знання людини, підвищує організованість у навколишньому середовищі і зменшує ентропію. Поширення і розвиток інформаційних технологій досягли такого рівня, що сьогодні вони визначають економічний потенціал держав і впливають на їхнє становище у світовому поділі праці. Інформаційні технології постійно розвиваються і впливають на всі сторони суспільного життя.

Таким чином, формування теорії інформаційного суспільства, тобто такого суспільства, у якому виробництво інформаційного продукту є пріоритетним у порівнянні з виробництвом матеріальних цінностей, стає цілком закономірним. Прихильники теорії інформаційного суспільства поєднують його становлення з домінуванням четвертинного сектору економіки, що слідує за сільським господарством, промисловістю і сектором послуг, а капітал і праця поступаються місцем інформації і знанням як основі інформаційного суспільства та інформаційної економіки.

Насамкінець необхідно зазначити, що при всій різноманітності розглянутих теорій сучасного і майбутнього суспільства вони не стільки заперечують одна одну, скільки доповнюють. В них так чи інакше концептуалізуються зміна характеру і соціальних функцій наукового

знання, з яким прямо чи опосередковано пов'язані ці трансформації. У зв'язку з цим можна зробити наступні узагальнення стосовно тенденцій в перспективі знання, зокрема в економічній галузі. Виявлені в ході аналізу теорій постіндустріального та інформаційного суспільств як теорій сучасного і майбутнього суспільств тенденції дають можливість говорити про те, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. виникла економіка нового типу, інформаційно-економіка, яка є основою для інформаційно-знаннєвої економіки, за допомогою якої зростають можливості прискорення розвитку науково-технічного знання.

Основними характеристиками інформаційної економіки є: 1) перетворення науки в безпосередню продуктивну силу і підвищення значення нематеріальних, зокрема інформаційно-знаннєвих активів; 2) виникнення глобальної мережі фінансового капіталу та поєднання фінансового капіталу з високими технологіями, що забезпечує їх переважний розвиток; 3) посилення зміни галузевої структури виробництва на основі випереджального росту сектору послуг та його структурування у напрямку від структурування суто третинного сектору до появи четвертинного сектору за межами третинного, що обумовлено зростанням попиту на інформацію та знання; 4) зміна структури зайнятості, зниження частки зайнятості в традиційних галузях, та абсолютне і відносне зростання зайнятості в інформаційно-знаннєвих галузях виробництва; 5) децентралізація управління виробництвом і перехід від вертикального (ієрархічного) до горизонтального (мережевого) принципу організації; 6) демасифікація виробництва з урахуванням зміни попиту і включення до нього культурного елементу; 7) диверсифікація, індивідуалізація і фрагментація праці.

Бурхлива експансія "знаннємістких" галузей (knowledge industries), що розпочалась в середині 1970-х рр. і продовжилась в наступні десятиліття, включно до сьогодні, перетворила інформаційний сектор економіки у невід'ємну складову сучасної економіки, який відіграє все зростаючу роль у господарському і суспільному житті. , у сучасному його розумінні включає в себе передові галузі матеріального виробництва, що забезпечують технологічний прогрес, галузь, що пропонує послуги комунікації і зв'язку, виробництво інформаційних технологій і програмного забезпечення, а також, все зростаючою мірою, різноманітні галузі освіти.

Таким чином, теорію інформаційного суспільства, незважаючи на її окремі незначні недоліки, можна і необхідно розглядати як складову частину теорії постіндустріального суспільства та як методологічну основу теорії інформаційної економіки, так само, як інформаційна економіка є невід'ємною складовою постіндустріальної сервісно-інформаційної економіки, а теорія інформаційної економіки – її теоретико-методологічним підґрунтям. В контексті постіндустріальної інформаційної методології багато конкретних положень, запропонованих в ході дослідження інформаційного суспільства та інформаційної економіки, значно поглиблюють наші уявлення про сучасне суспільство та його господарську сферу, і які необхідно використовувати при розробці і реалізації економічної політики урядом України з огляду на нові світогосподарські реалії.

Отже, соціологічний аспект осмислення в межах теорії інформаційного суспільства процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві під впливом сучасної інформаційно-технологічної революції та зростання інформації і знання як факторів виробництва, становить методологічну основу для суто економічного аналізу цих факторів, що й призводить до появи теорії інформаційної економіки. Розвиток теорії інформаційної економіки

на рубежі XX–XXI ст. здійснюється, насамперед, в межах концепції асиметрії інформації нобелівських лауреатів (2001 р.) М. Спенса [16, С. 484–534], Дж. Стігліца [18, С. 535–629], Дж. Акерлофа. Дослідження проблеми асиметрії при укладанні угод та ефекті несприятливого відбору здійснював С. Росса [35, Р. 134–139]. Важливої ролі інформаційним аспектам надають в транзакційних інформаційних теоріях Р. Коуз – в теорії фірми [8, С. 30–48] та Дж. Стіглер – в теорії пошуку інформації [17, С. 507–529]. Українська думка в розробці нової інформаційної парадигми найбільш повно представлена теорією інформаціологічної економіки та інформаційно-генної моделі економіки В. Мунтіяна [13].

В контексті цієї статті, зазначені аспекти теорії інформаційної економіки є предметом подальшого окремого розгляду. Особливого значення це набуває з огляду на те, що одним із пріоритетів української держави на сучасному етапі є "розвиток конкурентних переваг вітчизняної освіти та науки", а "сучасні технології, доступність освіти – це реальний шлях до інформаційного суспільства" [38]. Одним із завдань у цьому напрямі є проведення на державному рівні в 2011 році "року освіти та інформаційного суспільства" [39]. Але, для успішного руху України в напрямі побудови інформаційного суспільства та інформаційної економіки, для розробки й успішної реалізації в ході господарської практики відповідної економічної політики і необхідні теоретико-методологічні засади теорії інформаційної економіки як основи нової теоретико-економічної парадигми.

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Перевод с англ. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая

технократическая волна на Западе. / Сост. и вступ. статья П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330 – 342. 3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с. 4. Маруховский О.О. Информационное суспільство: теоретико-концептуальні засади: Навчальний посібник. – К.: Університет економіки та права "КРОК", 2007. – 136 с. 5. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / пер. с англ. – М., 1966. 6. Мунтиян В.И. Информационная парадигма. – Киев: Издательство "КВІЦ", 2006. – 632 с. 7. Осипов Г.В., Степаншин С.В. Экономика и социология знания: практическое пособие. – М.: Наука, 2009. – 220 с. 8. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или история будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 337 – 371. 9. Стиглиц Е. Джозеф. Информация и смена парадигмы в экономической науке. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. / Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Т. V. В 2 кн. Кн. 2. – М.: Мысль, 2005. – С. 535 – 629. 10. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе / Сост. и вступ. статья П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 392 – 409. 11. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1999. – 784 с. 12. Узбастер, Фрэнк. Теории информационного общества / Фрэнк Узбастер; Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; под ред. Е.Л. Вартаковой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с. 13. Україна у вимірі економіки знань / За ред. В.М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с. 14. Чухно А.А. Інституційно-інформаційна економіка: підручник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко; за ред. акад. НАН України А.А. Чухно. – К.: Знання, 2010. – 687 с. 15. Clark. G. The conditions of economic progress. □ N. Y., 1957. 16. Clark Colin G. The Economics of 1960, L., 1942. 17. Fourastié J. Le grand espoir du XXe siècle. P., 1949. 18. Machlup, Fritz. The Production and distribution of Knowledge in the United States. Princeton, NJ: Princeton University Press. – 1962. 19. Martin W.J. The Global Information Society. Aldershot: Aslib Gower; Brookfield, Vt. USA: Gower, 1995. 20. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. – Washington, 1981. 21. Porat, Marc. The Information Economy: Definition and Measurement, Washington D.C.: US Department of Commerce, Office of Telecommunications. – 1977. 22. Sakaiya T. The Knowledge-Value Revolution or History of the Future. – Tokyo – N.Y., 1991. 23. Stonier T. The Wealth of Information. A Profile of the Post-Industrial economy. L., 1983.

Надійшла до редколегії 11.02.11

УДК 330.1

В. Кондрашова-Діденко, канд. екон. наук, доц.,
Л. Діденко, канд. філос. наук, доц.

САМОЗАПЕРЕЧЕННЯ КРАЇНОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТ-НАСЛІДОК

Обґрунтовано, що на певному етапі розвитку країнової економіки виникають нові явища і процеси, які уможливають її самозаперечення.

Ключові слова: економіка, заперечення, самозаперечення, культура, ресурс, інтелект, знання.

Обосновано, что на определенном этапе развития в самой страновой экономике зарождаются и рождаются новые явления и процессы, делающие возможным ее самоотрицание.

Ключевые слова: экономика, отрицание, самоотрицание, культура, ресурс, интеллект, знания.

It is substantiated that country economy is giving birth to new processes and phenomena which cause its self-denying.

Keywords: economy, denial, self-denying, culture, resource, intellect, knowledge.

На сучасному етапі розвитку людини і людства здійснюється перехід від індустріальної до постіндустріальної цивілізації/епохи, від економічної до неекономічної системи суспільства. І це природно. Адже будь-яке явище і/або процес, термін і/або поняття перебуває в русі: від свого виникнення до своєї зрілості через змінюваність змісту і форми, типів і видів, умов і чинників, результатів і наслідків. Одним з них є виробництво країни. З моменту виникнення і дотепер останнє суттєво змінило і змінює зміст (перетворювання природного світу на перетворювання природного і штучно створеного світу як помешкання людини і людства), субстанційну основу (землю на машину, машину на інтелектуальні здатності особистості, останні на штучний інтелект у взаємодії з людським), тип (аграрний на індустріальний, індустріальний на постіндустріальний, постіндустріальний на ноосферний) тощо.

За субстанційною основою (ядром) виробництва виокремлюють аграрний, індустріальний, постіндустріальний і ноосферний типи. Перші два типи виробництва характеризують такі особливості, як: базування на рід-

кісних та обмежених природних ресурсах, переважання сфери матеріального виробництва і відповідно матеріального продукту-результату, зведення країнового багатства тільки до створених матеріальних благ, акцентування на кількісних параметрах праці та продукту-товару, тобто загалом на вартісних показниках і т. ін. Тому аграрний та індустріальний типи виробництва постають економікою за визначенням.

Відомо, що економіка як аграрний та індустріальний типи виробництва є поняттям та явищем історичним: вона, з'являється на певному етапі розвитку людини та виробництва, з часом на певному етапі має зникнути задля звільнення місця для нового типу виробництва – неекономічного, тобто постіндустріального, а далі – ноосферного. Це закономірний процес, на який звернули увагу ще стародавні мислителі – все, що мало початок, має і кінець (Арістотель). Проте дотепер залишається невідомим на якому саме етапі розвитку людства і самої країнової економіки та завдяки чому і/або кому це станеться. Суперечність між відомим і невідомим у поступальному розвитку країнової економіки є тією про-